

Discipelschap

Regelmatig verschijnt er een 'theologische peiling' bij
Uitgeverij Boekencentrum. Eerder verschenen:

BERND WANNENWETSCH

Verlangen

Een theologische peiling

Onder redactie van Esther Jonker en Herman Paul

Zelfontplooiing

Een theologische peiling

Onder redactie van Herman Paul en Wouter Slob

Discipelschap

Een theologische peiling

Onder redactie van Bert de Leede en Herman Paul

Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijboekencentrum.nl

Ontwerp omslag: Mulder van Meurs
Vormgeving binnenwerk: ZetProducties

ISBN 978 90 239 7071 2

NUR 705

© 2016 Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

INLEIDING	7
<i>Bert de Leede en Herman Paul</i>	
1. DISCIPELSCHAP EN NEDERIGHEID	17
<i>Stephen Cherry</i>	
2. DISCIPELSCHAP: WAAROM HET VOLGEN VAN JEZUS BETEKENT DAT IK MIJZELF MOET VERGETEN	29
<i>Brian Brock</i>	
3. VREES NIET: DISCIPELSCHAP ALS IMPROVISATIE	53
<i>Herman Paul</i>	
4. EEN FIERE KERK: OVER HET LICHT VOOR DE WERELD ZIJN	75
<i>Edward van 't Slot</i>	
5. GEBOREN UIT WATER EN GEEST – LEVEN OP BROOD EN WIJN: DISCIPELSCHAP, DOOP, AVONDMAAL	93
<i>Bert de Leede</i>	
6. DISCIPELSCHAP ALS MISSIONAIRE NOODZAAK	119
<i>Sjaak van den Berg</i>	
PERSONALIA	139

Inleiding

Bert de Leede en Herman Paul

Er werd druk gepraat, met stemverheffing soms. Mensen stootten elkaar aan, fronsten hun wenkbrauwen of maakten met handgebaren kenbaar hoe grondig zij het met de sprekers (on)eens waren. Die sprekers, die in de Maartenskerk in Doorn een 'theologische peiling' van discipelschap hadden geboden, waren Stephen Cherry en Brian Brock. Beide Britse theologen kunnen in verband worden gebracht met een 'wending naar de kerk' (*ecclesial turn*), waarover in Nederland de laatste jaren wel meer te doen is geweest. Ten minste een deel van de congresbezoekers hoopte dan ook van Brock of Cherry te leren hoe de kerkelijke gemeente een 'oefenplaats' voor discipelschap kan zijn. Hoe kunnen christenen worden toegerust voor een leven met Jezus Christus in een samenleving die verregaand 'seculier' is? Waaruit bestaat liturgische vorming en welke christelijke deugden staan daarin centraal? Of misschien zelfs: wat voor catecheseprogramma's kan de kerk ontwikkelen om haar leden te 'disciplineren' tot discipelen van Christus?

Maar Cherry en Brock hadden bij deze vragen zorgelijk gekeken. In allerlei toonaarden hadden ze de Nederlandse aanwezigen gewaarschuwd tegen activisme. Het front waartegen zij ageerden, was duidelijk anders dan dat van sommige congresbezoekers. In Groot-Brittannië en de Verenigde Staten (waar Brock zijn wortels heeft) wordt namelijk al tientallen jaren over discipelschap nagedacht. Voor een deel gebeurt dat in de evangelische hoek, waar 'discipelschapstrainingen' vaak een stevig accent leggen op karaktervorming door inspirerend christelijk leiderschap en mentoraat. Voor een ander deel komt discipelschap als theologisch thema voort uit kringen rondom Stanley Hauerwas, de Amerikaanse theoloog die als geen ander heeft bijgedragen aan een *ecclesial turn* in de christelijke ethiek. Ook voor Hauerwas is karaktervorming een kernwoord, waarbij het accent valt op de vormende rol van christelijke praktijken (bijbellezen, sacramenten vieren, bid-

den en zingen), zoals die van week tot week worden beoefend in de christelijke liturgie.¹

Bij al hun schatplichtigheid aan deze tweeledige traditie, vertegenwoordigen Cherry en Brock, ieder op zijn eigen manier, een 'tweede generatie', die overwegend kritisch reageert op de erfenis van discipelschapsdenken uit de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. Vooral Brock meent dat Hauerwas *cum suis* in hun ijver voor christelijke karaktervorming zo veel aandacht hebben gevraagd voor de betekenis van (vormen)taal, liturgische praktijken en voorbeeldfiguren, dat discipelschap vrijwel gelijk is komen te staan aan socialisering in de christelijke traditie of aan inwijding in christelijke *do's and don'ts*. Maar heeft discipelschap ook iets met God te maken, die naar klassieke overtuiging toch de bron is van alle christelijke deugden? Heeft discipelschap ook iets te maken met het navolgen van Jezus Christus? In reactie op de nogal 'horizontale' accenten van Hauerwas laat Brock het volle licht vallen op de 'verticale' dimensie van God die zich in Jezus Christus kenbaar maakt. Van de weeromstuit heeft hij ook weinig fiducia in een kerk die zich tot doel stelt haar leden een stel christelijke deugden bij te brengen. Het gaat niet om onze werken, maar om Gods daden, spreekt hij Maarten Luther na. Misschien bestaat discipelschap wel uit een heilige zorgeloosheid om onszelf – 'zelfvergetelheid', noemde Brock dat op de Doornse studiedag – gepaard aan verwondering om Gods werk in deze wereld.

De Nederlanders die na afloop de balans probeerden op te maken, kwamen er niet helemaal uit. Was deze allergie voor maakbaarheid en activisme een stap terug in een vroom quiëtisme dat niets beters weet te doen dan schouderophalend te verzuchten: 'God moet het maar doen'? Zoals iemand op zijn weblog noteerde:

Ik kan me toch niet aan de indruk onttrekken dat ik op de studiedag vastberaden en vriendelijk ben teruggeleid naar mijn theologische comfortzone van waaruit ik wat

---

¹ Stanley Hauerwas, *Een robuuste kerk. De christelijke gemeente in een postchristelijke samenleving*, red. Esther Jonker, Herman Paul en Bart Wallet (Zoetermeer: Boekencentrum, 2010).

meewarig moet kijken naar alle (en al te) enthousiaste (maar uiteraard goed bedoelde) inspanningen van allerlei medegelovigen om in de praktijk iets nieuws te gaan doen (c.q. te ontvangen) rond discipelschap.²

Of ligt het anders en zetten Brock en Cherry juist een stap vooruit door karaktervorming niet alleen sociologisch te benaderen (vanuit de impact van groepsrituelen op menselijke zelf- en wereldbeelden), maar ook theologisch (vanuit God die mensenlevens vormt, al dan niet door andere mensen en hun goede gewoonten heen)? En is misschien juist dit besef van God als actor bij uitnemendheid een uitdaging voor onze comfortzone? Een project discipelschap uitrollen is een kolfje naar onze hand: wij doen liefst niets anders dan projecten managen, in de kerk bij voorkeur even efficiënt als op ons werk. Leren dat wij *out of control* zijn omdat God zelf de touwtjes in handen heeft, is daarentegen een moeizame les. Zou het kunnen zijn dat discipelschap juist hierom draait?

BIJ BROOD EN BEKER

Een van de redenen waarom deze gedachtewisseling met en over Cherry en Brock wat ons betreft de moeite waard is, en daarom in deze bundel wordt voortgezet, is dat het nogal clichématig is om ‘activisten’ uit te spelen tegen ‘quëtisten’ (of andersom) en dat bezinning op discipelschap in Nederland niet echt gebaat is bij de simplistische vraag of iemand een ‘progressief’ dan wel ‘regressief’ standpunt inneemt. Ook de tegenstelling tussen ‘menselijke praktijken’ en ‘Gods grote daden’ blijkt bij nadere beschouwing geen stand te houden. Brock en Cherry – en in hun verlengde ook Bert de Leede en Edward van ’t Slot, die later in deze bundel aan het woord komen – zijn geïnteresseerd in praktijken waarin God de mens wil ontmoeten. Discipelschap begint daar waar Jezus roept en mensen antwoorden, of waar God handelt en mensen in beweging komen.

---

² Jos Douma, ‘Reflecties over discipelschap na een theologische studiedag’ (20 april 2015), online op www.levenindekerk.nl/2015/04/20/reflecties-over-discipelschap-na-een-theologische-studiedag (geraadpleegd 7 maart 2016).

Tegenstellingen tussen discipelschap en het genadekarakter van het heil sporen niet met hoe de evangeliën en de nieuwtestamentische brieven het volgen van Jezus typeren. Als de opstanding wordt verkondigd, staan mensen op tot een nieuw leven. Volgelingen horen de roep van de andere zijde en keren zich om. Waar twee of drie in Christus' naam bijeen zijn, is Hij in hun midden. Zij herkennen Hem bij de breking van het brood. God wil mensen ontmoeten. Dat is het geheim waarom het gaat in alle praktijken van de gemeente. Discipelschap ontstaat en leeft van praktijken waarin God mensen wil ontmoeten en mensen gevonden worden, waar mensen God zoeken en Hij zich laat vinden, waar God handelt en mensen dat aan zich laten gebeuren, waar God zich bekendmaakt en mensen Hem ontvangen en zich zijn gaven toe-eigenen.

Nergens gebeurt dit hoor-, zicht- en tastbaarder dan in Woord en sacrament: in de prediking, in de doop en in het avondmaal. Dit klinkt klassiek, maar is niet evident voor kerken die de betekenis van de eucharistie voor het geloofsleven van de christen zo geringschatten, dat ze het niet nodig vinden het avondmaal vaker dan vier- of vijfmaal per jaar te vieren. Heel principieel stellen diverse auteurs in deze bundel daarom de vraag of een theologie van discipelschap niet bij de sacramenten zou moeten beginnen. Zouden we niet moeten leren inzien dat God bij brood en beker alles geeft wat wij nodig hebben om Jezus te volgen? Zoals Samuel Wells – een andere Britse theoloog, die Herman Paul in zijn bijdrage aan deze bundel met David Ford vergelijkt – ergens kernachtig zegt:

God has given his people everything they need to worship him, to be his friends, and to eat with him. He has done this by giving them the body of Christ. He gives his people the body of Christ in three forms – Jesus, the Church, and the Eucharist. In each case he gives his people more than enough. He overwhelms them by the abundance of his gifts.³

---

³ Samuel Wells, *God's Companions. Reimagining Christian Ethics* (Malden, MA: Blackwell, 2006), 17.

Tegen deze achtergrond is het niet toevallig dat een aantal bijdragen aan deze bundel impliciet of expliciet ingaat op de noodzaak van een nieuwe aandacht voor de betekenis van doop en avondmaal. Bij Brock en Cherry gebeurt dit vanuit de rijke traditie van de Anglicaanse Kerk, die in haar liturgie de eenheid van Woord en sacrament en de eigen betekenis van de eucharistie voor het geloofsleven beter heeft bewaard dan met name de orthodox gereformeerde kerken in ons land. De vormende kracht van het sacrament in de liturgie is van een andere aard dan die van de uitleg in de catechese. In deze lijn past het pleidooi bij Van 't Slot en De Leede, in hoofdstuk 4 en 5, voor herwaardering van de sacramenten, voor heroverweging van praktijken rond doop en avondmaal en voor een veel centralere plaats voor de viering van de sacramenten. De kerkdienst als dienst van Woord en sacrament mag op deze wijze godsdienstoefening in de klassieke betekenis van het woord worden: een oefening in God dienen.

Als de kerk een 'oefenplaats' is, zoals sommige congregations in Doorn elkaar voorhielden, dan slaat dit dus niet in eerste instantie op training van karaktereigenschappen die ons 'betere' christenen maken. De kerk is veeleer een oefenplaats in de zin dat wij er geoefend worden in het ontwaren van Gods grote daden. We leren anders naar de wereld te kijken – 'met open ogen, open oren / om al uw tekens te verstaan' (*LvdK* 479). We leren anders naar onszelf te kijken, als mensen die tot hun bestemming komen door niet hun eigen dromen achterna te lopen, maar Jezus te volgen. En we leren, boven alles, anders naar God te kijken, als de bron van alle leven, die onder alle omstandigheden te vertrouwen is, omdat bij Hem geen gebrek is. De kerk is dus een oefenplaats in heroriëntatie van ons verlangen, ons vertrouwen en onze hoop. Om Wells nog eenmaal te citeren:

Ethics is about the action of God embodied in the practices of the church. (...) This action constitutes everything his people need to follow him. Everything they *need* does not mean everything they *want*. And everything they need to *follow* him does not mean everything they need to live a long, healthy life free from suffering,

disappointment, frustration, or loneliness and full of achievement, recognition, and contentment. (...) Following Jesus means learning to want the limitless things God gives us in Jesus.⁴

THEOLOGISCHE PEILING

Een andere reden waarom wij Cherry en Brock in deze bundel aan het woord laten, is dat beide Britse theologen, net als hun landgenoten Wells en Ford (zie hoofdstuk 3), een brug slaan tussen kerkelijke praktijk en academische theologie.⁵ Dat ligt, als het over discipelschap gaat, niet direct voor de hand. Discipelschap is namelijk bij uitstek een kerkelijke term. Onder academische theologen heeft de term veel minder opgang gemaakt. Er bestaan wel wat doorwrochte studies over discipelschap, maar deze zijn vaak afkomstig van evangelicale auteurs of van theologen zich die op Dietrich Bonhoeffer oriënteren. In het 'brede midden' van de academische theologie schittert discipelschap door afwezigheid. Heeft het begrip misschien te specifieke, evangelische en/of bonhoefferiaanse connotaties? Of doet het academische theologen te sterk denken aan populaire boekjes en *crash courses* in discipelschap, gekenmerkt door een enthousiasme dat aan kritische reflectie weinig ruimte biedt?

Hoe het ook zij, wat aan Brock en Cherry opvalt, is dat zij – wellicht mede vanuit hun anglicaanse context, die geen *duplex ordo* kent – juist met het oog op de taak van de kerk zulke 'academische' vragen stellen als wat discipelschap eigenlijk inhoudt en hoe deze term theologisch kan worden gevuld. Zo'n doorbreking van de klassieke boedelscheiding tussen kerk en academie lijkt ons, om te beginnen, winst voor de kerk. Onder de vlag van discipelschap wordt immers van alles aangeboden: rijp en groen, klassiek en nieuwerwets, genuanceerd en ongenuanceerd. Als theologen handvatten aanreiken waarmee christenen dit aanbod op zijn merites kunnen beoordelen, kan misschien het beginne-

---

⁴ Ibid., 5.

⁵ Deze paragraaf berust op Herman Paul, 'Discipelschap uitdaging voor theologen', *Nederlands Dagblad* (28 februari 2015).

tje van een dam worden opgeworpen tegen allerlei maakbaarheidsdenken ('hoe word je een discipel in tien stappen') dat met of zonder christelijke sausjes de kerk binnensijpelt.

Maar ook theologen staan met discipelschap voor een uitdaging. Discipelschap, hoor je soms, kan een brug slaan tussen leer en leven, tussen het christelijke dogma en de vaak niet zo christelijke werkelijkheid van alledag. Dat zou al heel wat zijn. Maar wat ons betreft zet een 'theologie van discipelschap' nog meer op de agenda. Zo problematiseert ze de werkverdeling tussen systematische en praktische theologie. Te vaak staat reflectie op het christelijke leven (praktische theologie) los van reflectie op de vraag wie God is en hoe Hij zich tot mensen verhoudt (systematische theologie).⁶ Dit wordt in de hand gewerkt door termen als 'karaktervorming', die zo uit de pedagogiek of de psychologie lijken weggelopen en niet rechtstreeks naar God verwijzen. Discipelschap, daarentegen, is een relationeel begrip: van wie wil een christen discipel zijn? Wat betekent het een discipel van Jezus Christus, de Zoon van God, te zijn? Een theologie van discipelschap kan er daarom niet omheen reflectie op het christelijke leven expliciet te verbinden met reflectie op de vraag wie God is.

MISSIONAIRE SPITS

Initiatiefnemer voor de conferentie in Doorn was de IZB. Deze missionaire organisatie binnen de Protestantse Kerk in Nederland koos een aantal jaren geleden voor discipelschap als kernwoord voor haar visie op de roeping van de gemeente in deze samenleving. Dragende visie daarbij is dat missionair gemeente-zijn en discipelschap onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. De wervingskracht van een gemeente is één op één gerelateerd aan het levende geloof en het toegewijde leven van haar leden. Met andere woorden: aan het leven van discipelen. Dat is de boodschap van het slothoofdstuk van de bundel van de hand van Sjaak van den Berg, in 2015 aangetreden als algemeen directeur

---

⁶ Kent Eilers en Kyle Strobel, 'Introduction. The Christian Life in Dogmatic Key', in *Sanctified by Grace. A Theology of the Christian Life*, ed. Kent Eilers en Kyle Strobel (Londen: Bloomsbury, 2014), 1-17.

van de IZB. Hij laat zien dat de evangeliën voorbeelden van geloof opvoeren als integraal aspect van de verkondiging van Jezus als Heer en Heiland. De getuigen – Petrus, Johannes – zijn tevens identificatiefiguren, die aan hun eigen leerlingen voordoen hoe een leven in navolging van Jezus Christus eruit kan zien. Dit is de betekenis van het rake motto boven het slothoofdstuk, ontleend aan een lied van Valerius zoals bewerkt door Jan Wit: ‘t zal om onszelvé gaan’ (*LvdK* 320).

Tegelijk moet discipelschap, juist met het oog op zijn missionaire spits, niet worden misverstaan als krampachtige imitatie van bijbelse modellen (zie hoofdstuk 3). Zo flinterdun maar essentieel als bij de *imitatio Dei* de waterscheiding is tussen wat Jezus in het Nieuwe Testament bedoelt met de roep ‘volg Mij’ en een visie op navolging als ‘moeten doen wat Jezus deed’, zo wezenlijk is bij discipelschap de verankering in het *extra nos* – een kernnotie van de Reformatie. Het heil ligt buiten onszelf, in Jezus Christus. Onze identiteit is Christus en wat wij in Hem ontvangen hebben en nog altijd dagelijks ontvangen (zie het citaat van Wells hierboven). Wij zijn, om met Brock te spreken, geen discipelen van een Heer die ooit geleefd heeft, maar leerlingen van een Heer die leeft. Juist als voorbeeldfiguren zoeken discipelen daarom hun kracht niet in wat gedaan moet worden, maar in beschikbaarheid voor een roep die van Godswege op ons toekomt – een roep waarin de levende Heer zelf meekomt.⁷

Vandaar dat wij de artikelen in deze bundel – de Britse stemmen in de hoofdstukken 1, 2 en 3, gevolgd door Nederlandse reflecties en toepassingen in de hoofdstukken 4, 5 en 6 – ervaren als uitdagend én bevrijdend. Enerzijds is vertrouwen op Gods onuitputtelijke goedheid een uitdaging voor onze comfortzone. Discipelschap als ontvankelijkheid voor de levende Heer staat immers haaks op zelf doen en zelf organiseren, op autonomie en zelfrealisatie – waarden die ook voor christenen vaak bijna zelfevident

---

⁷ Een bijzonder moment tijdens het congres ontstond dan ook naar aanleiding van de vraag wat ‘discipelschap’ of ‘navolging’ betekent in de context van een verpleeghuis, zowel voor degene die daar verblijven moet als voor degene die als familielid, vriend of gemeentelid geroepen is om trouw te zijn.

zijn geworden. Anderzijds is een discipel een vrij mens, bevrijd van het ‘slavenjuk’ (Gal. 5:1) van zulke zelfrechtvaardiging.⁸ Wie leert te vertrouwen op een God bij wie geen gebrek is, wordt bevrijd van de vermoeiende taak zelf het leven vorm te geven, zelf de juiste koers uit te stippelen, zelf het ‘project ik’ tot een goed einde te brengen. Dit is een bevrijdende boodschap, die in onze samenleving niet breed genoeg kan worden gedeeld.

TOT SLOT

Graag bedanken we Louis Wüllschleger, oud-directeur van de IZB, voor het enthousiasme waarmee hij in 2014 het idee van ‘een theologenconferentie over discipelschap’ lanceerde; Jurjen de Groot en Lisette Verwijs voor de plezierige samenwerking in de organisatie van dit congres; diverse IZB-medewerkers die achter de schermen veel praktisch werk hebben verzet; Benno van den Toren voor de voortreffelijke wijze waarop hij het voorzitterschap *ad interim* waarnam; Brian Brock en Stephen Cherry voor hun bereidheid het Kanaal over te steken, twee dagen lang met een Nederlands publiek te discussiëren en hun voordrachten tot artikelen uit te werken; Sjaak van den Berg en Edward van ’t Slot voor hun inspirerende bijdragen aan congres en bundel; Anthony Runia en Arend Smilde voor de goede diensten die zij als vertalers hebben geleverd; en Arjen van Trigt voor zijn bereidheid ook deze ‘theologische peiling’ – de derde na *Verlangen* en *Zelfontplooiing* – in het fonds van Boekencentrum op te nemen.

---

⁸ Motto van de overdenking bij de opening van de conferentie in Doorn door Bert de Leede naar aanleiding van Johannes 15:14-15, waar Jezus zijn discipelen geen slaven, maar vrienden noemt.